

SZEBENYI PÉTER
Budapest

Társadalomtudományi taxonómiák és tantervek az Amerikai Egyesült Államokban és Angliában

I. RÉSZ

Az utóbbi években világszerte a hagyományos tantervmodellek korszerűsítésén fáradoznak a pedagógiai szakemberek. A hazánkban megjelent új nevelési-oktatási tervek is határozott lépést tettek ebben az irányban. Látnivaló azonban, hogy ezen a téren további feladatok állnak előttünk. Közülük talán a legfontosabbak: a részletesebb és pontosabb követelményrendszerek kialakítása, valamint a teljesebb és átfogóbb társadalomtudományi integráció lehetőségeinek és útjainak kutatása. Mindkét feladat megvalósításához nélkülözhetetlen a nemzetközi tájékozódás.

A mai értelemben vett első „részletes követelményrendszerek” az Egyesült Államokban kidolgozott taxonómiák.

A „taxonómia” fogalmát a pedagógia területére a Chicagói Egyetem professzora B. S. Bloom vezette be. A taxonómia szó: klasszifikálást, kategorizálást, rendszerezést jelent. Az 1956-ban kiadott, Bloom által szerkesztett alapmunka címe: „Taxonomy of Educational Objectives”. [1] Az „objective” szó elsődleges jelentése: tárgy, dolog. Bloom és munkatársai azokat a „dolgokat” kívánták rendszerezni, amikre a pedagógiai tevékenység irányul. Az „objective” tehát elvileg magába foglalja a magyar pedagógiai irodalomban használt pedagógiai „cél”, „feladat” és „követelmény” kategóriákat. Ezért több kutató határozottan állítja, hogy az „objective”-ket három szinten kellene meghatározni: az általános célok, a tanulók által elérendő általános követelmények és az egészen konkrét, „operacionalizált” követelmények szintjén. [2] A taxonómiával foglalkozó szakemberek körében azonban általában nem ez a felfogás uralkodik. Bírálóan állapítják meg, hogy „az objective fogalmat a legtöbb történelemtanár ma is hajlamos általánosított célnak tekinteni, bár a kifejezés szűkebb, specializált tartalmat hordoz”. [3] Mit foglal magába szerintük az „educational objectives” kifejezés? „Elsősorban annak a rögzítését, mit tud tenni a tanuló a tanulás eredményeképpen; másodsorban annak a leírását, amit a külső szemlélő képes megfigyelni, s így eldönteni: elérte-e a tanítás a kívánt eredményeket, harmadszor meghatározza, mit fog a tanuló elérni, és egyben jelzi, milyen tevékenységet kell a tanulónak végeznie ahhoz, hogy bizonyítsa a tanítás eredményességét.” [4] Az „educational objective” fogalom tehát jelenlegi hazai pedagógiai szóhasználatunkban leginkább a „részletes tantervi követelményrendszer” kategóriának felel meg.

„1957 októberében az első szputnyik felbocsátásával Oroszország átlépte az úrkorszak küszöbét. Az a körülmény, hogy nem Amerikának sikerült ez a lépés, az egész amerikai oktatási rendszer kritikai felülvizsgálatához vezetett.” [5] A „szputnyik pánik” következtében egymásután alakultak meg az Egyesült Államokban a különböző tantervi központok, és kezdték el működésüket az állam és egyes magánvállalatok bőséges anyagi támogatásával. A tantervi munkálatokhoz jól használható gyakorlati segédesszköznek bizonyult az 1956-ban megjelent „taxonómia”, amely eredetileg nem erre a célra, hanem mérési követelményrendszernek készült. A társadalomtu-

dományok – és különösen a történelem – tanításában E. Fenton munkássága gyakorolta a legnagyobb hatást a későbbi tantervkészítőkre. Fenton „új társadalomtudományok” („new social studies”) koncepciójában jelentős szerepet játszott a tantervi követelmények (curriculum objectives) pontos kidolgozása. A vezetése alatt álló központ egyik tantervében például a követelményekről a következők olvashatók:

„Curriculum Objectives”

„E curriculum célja (objective), hogy elősegítse az önállóan gondolkodó és felelősségteljes állampolgárok alakítását. Ezt az általános célt négy részre lehet bontani: a kutatási készségek, az attitűdök, az értékek és az ismeretek fejlesztésére.”

A továbbiakban részletesen elemzi a tanterv az alábbi „kutatási készségeket”:

1. Probléma felismerése bizonyos adatok alapján.
2. Hipotézis alkotása.
3. A hipotézisből folyó logikai következtetések felismerése.
4. Adatgyűjtés.
5. Analízis, értékelés, az adatok értelmezése.
6. A hipotézis ellenőrzése az adatok fényében.

Az „attitűdök”-ről és „értékekről” röviden szól, az ismereteknél pedig a tananyagválogatás szempontjait sorolja fel. [6] A tanári kézikönyv egyes anyagegységeinél is csupán az ismeretekre és a kutatási készségek fejlesztésére vonatkozó követelményekkel (objectives) találkozhatunk. Lássunk erre is egy példát!

A középkori egyház

„Az ismeretekre vonatkozó követelmények: ismerje a tanuló az egyház helyét a középkorban – különösen intézményeinek jelentőségét, oktatási és társadalmi funkcióit, meghatározó szerepét a középkori ember életében.

A kutatási készségekre vonatkozó követelmények:

A) Középkori templomokról kapott képek alapján legyen képes hipotézist alkotni az egyház szerepéről a középkorban.

B) Annak a hipotézisnek az alapján, hogy az egyház fontos szerepet játszott a középkori ember életében, legyen képes kapcsolatot teremteni az egyház és a középkori politikai, gazdasági és társadalmi rendszerek között.” [7]

E példából is kitűnik, hogy míg a „célkitűzés” egészen felületes és semmitmondó, a konkrét „követelmények” megfelelően orientálják a tanárokat. Ez a megállapítás a taxonómiákra általában is vonatkozik.

Jól mutatja ezt a Bloom közvetlen szerkesztése alatt készült Orlandi-féle társadalomtudományi taxonómia. [8]

Általános, valamennyi társadalomtudományi tantárgyra vonatkozó követelmény-rendszere a következő:

KOGNITÍV TERÜLET

Ismeretek és megértés

Ismeretek

- Tények

Ismeretek és megértés

- Fogalmak
- Általánosítások
- Struktúrák és modellek

Képességek

Kutatási képességek

- Az információk összegyűjtése
- Írásos és szimbolikus adatok értelmezése

A kritikai gondolkodás képessége

- A centrális folyamatok és az alapjukul szolgáló feltételek azonosítása
- A bizonyítékok értékelése és a várható következmények megrajzolása
- Ésszerű hipotézisek alkotása

Demokratikus részvétel csoporttevékenységben

- Formális eljárások (pl. a vita szabályainak ismerete)

AFFEKTÍV TERÜLET

Demokratikus részvétel csoporttevékenységben

- Nem formális eljárások (olyan magatartás, amely elősegíti az eredményes közös munkát)

Attitűdök

Kíváncsú intellektuális magatartás

- Az emberi magatartás tudományos megközelítése
- objektivitás
- Mások magatartásának humánus szemlélete
- türelem

Kíváncsú szociális magatartás

- Tudatosság és érdeklődés
- A felelősség vállalása
- Részvétel a közösség életében

Értékek

- A demokratikus szabadságjogok tiszteletben tartása

A történelmi tartalomra kidolgozott speciális követelményrendszer:

A történelmi súlypont

- hely, a tárgyalás szintje

Elemzés a történelmi időben

- korszakok; sorrendiség; folyamatosság és változások; kölcsönhatások

Tematikus megközelítés

- politikai, társadalmi; gazdasági; földrajzi; szellemi; kulturális

Kutatási módszer

- forráskritika; bizonyítás; beleélés; becslés; interdiszciplináris kapcsolatok

Történelemszemlélet

Történelmi események és értelmezések

A bemutatott amerikai kezdeményezések nyomán az 1970-es évek elején megjelentek az első angliai történelem-taxonómiák. Közülük a legnagyobb népszerűsége J. B. Coltham és J. Fines munkája tett szert: [9]

A szerzők követelményrendszerüket négy fő területen dolgozták ki. Ezek:

A) A történelem tanulmányozásával kapcsolatos attitűdök.

B) A tantárgy természetéből fakadó követelmények.

C) A készségek és képességek.

D) A történelem tanulmányozásának nevelési következményei.

Művükben hangsúlyozzák, hogy a pedagógiai gyakorlatban a felsorolt területek szorosan összefonódnak, lényegében a pedagógiai folyamat vizsgálatának egy-egy aspektusát jelentik.

Vegyük ezután sorba az egyes területeket!

A) *Attitűdök*

1. Érdeklődés

(A tanuló érdeklődik a történelmi témák iránt, érdeklik az emberek kölcsönös kapcsolatait.)

2. Kezdeményezés

(Elmondja a véleményét a történelmi eseményekről, anyagot gyűjt stb.)

3. Beleélés (rokonszenv – ellenszenv)

(Egyes szám első személyében elmond egy történetet, történetet konstruál meghatározott szereplőkkel stb.)

B) *A tantárgy természete*

1. Az információszerzés

a) elsődleges forrásokból (pl. műalkotások, rajzok, épületek, fotók; mondák, dalok; visszaemlékezések; dokumentumok, térképek, statisztikák stb.);

b) másodlagos forrásokból (ki tudja emelni és megfelelő összefüggésekbe tudja állítani a témára vonatkozó adatokat).

2. Az információk feldolgozása

a) az anyag tanulmányozása elemenként;

b) az anyagok összegyűjtése, a lényeges anyagok kiemelése;

c) az anyagot rendező kérdések és keretek megállapítása;

d) a forrásanyag értékelése, kritikája;

e) a bizonyítékok sorából a hiányzó láncszemek megállapítása és kísérlet a hiányok pótlására;

f) a forrásanyag végső analízise és

g) szintézise.

3. Az eredmények kifejezése

a) Reprodukció és leírás (Mi történt?),

b) Összehasonlítás (Mi a különbség? Mi a változás?)

c) Kifejtés, interpretálás (Miért történt? Hogyan értékeled?)

C) *Készségek és képességek*

1. A történelmi terminológiában való jártasság

(Értse meg a tanuló és tudja használni a speciális fogalmakat)

2. A történelmi információk megszerzéséhez szükséges készségek

(Olvasási készség, kézikönyvek használata stb.)

3. A megjegyzés, a bevézés képessége

4. A megértés képessége

(Pl.: az anyag lényegére irányuló kérdéseket tud feltenni.)

5. A transzformáció képessége

(Pl.: képet szóban, térképet szóban, szöveget grafikonnal tud kifejezni stb.)

6. Az analízis képessége

7. Az extrapoláció képessége.

(Az anyagban csak implicit levő következtetések felismerése és kifejtése.)

8. A szintetizálás képessége

9. A megítélés és értékelés képessége

10. A kommunikációs képességek

D) *Nevelési következmények*

1. Belátás

(A változásoknak mint az emberi szituációk elválaszthatatlan velejárójának elfogadása.)

2. Az értékek ismerete

(Annak felismerése, hogy milyen értékítéletek állnak az emberi cselekedetek hátterében.)

3. Józan értékítélet

(Tudjon az általa elfogadott értékek alapján ítélni és cselekedni.)

A különböző taxonómiák kidolgozása – a pedagógiai követelmények többszempontú rendszerezése és kibontása – a maga módján erősítette az újtípusú (jórészt integrált szemléletű) tantervek létrehozásának tendenciáját. A taxonómiákból ugyanis egyértelműen kitűnt, hogy a bennük megszabott komplex követelményeket a hagyományos tantervekkel nem lehet megvalósítani.

Vegyük például Bruner híres tantárgyának – a MACOS-nak fogalmi és pedagógiai célkitűzéseit: [10]

A MACOS FOGALMI ÉS PEDAGÓGIAI CÉLJAI

Fogalmi témák	Adatgyűjtés	Tanulási technikák	Tanulási módszerek
Az élet körforgása (beleértve a reprodukciót is.) Adaptáció. Tanulás. Agresszivitás. Csoportalakítás (beleértve a csoporton belüli kapcsolatokat, a család és a helyi közösség, valamint a munkamegosztás témákat). Technika. Kommunikáció és nyelv. Világnézet. Értékek.	1. Elsődleges források: – tanulói tapasztalatok; – a család viselkedése; – a fiatalok viselkedése; – gyermekek az iskolában; – az állatok viselkedése. 2. Közvetett források: – filmek és diaképek az állatokról és az eszközökről; – felvételek állatok hangjáról; – felvételek eszközök mitszokról, versekről; – antropológiai feljegyzések; – írott adatok emberekről, állatokról és környezetükről.	(Példák.) Egyéni és csoportos kutatás, közvetlen megfigyelés vagy olvasás útján. Vita kisebb és nagyobb csoportokban. Játékok. Szerepjátékok. Projektek kisebb és nagyobb csoportokban, projektek összeállítása. Dalok és versek írása.	Vizsgálat, kutatás (a probléma meghatározása, hipotézis, kísérlet, megfigyelés, interjú, irodalom gyűjtése, az eredmények összegzése, beszámoló). Az interpretációk értékelése. Az információk gyűjtése és rögzítése. Véleménycsere, a vélemény megvédése. Az egyéni érzések kifejezése. A különböző esztétikai stílusok felismerése.

Nyilvánvaló, hogy ezek az összetett célok erősen integrált tananyagot feltételeznek.

JEGYZETEK

- [1] B. S. Bloom (ed.): *Taxonomy of Educational Objectives. Handbook I: Cognitive Domain*. New York, 1956. Rendszerének ismertetését lásd: Kádárné Fülöp Judit: *Taxonómia a pedagógiában*. Pedagógiai Szemle, 1971., 6. szám.
- [2] V. Landsheere: *On Defining Educational Objectives. Evaluation in Education: International Progress*, 1977. No. 2., 82–83. p.
- [3] J. Chaffer and L. Taylor: *History and the History Teacher*. London, 1975. 109. p.
- [4] J. B. Coltham and J. Fines: *Educational Objectives for the Study of History. A suggested framework*. London, 1971. 3–4. p.
- [5] P. D. Thomas: *The Teaching of History in the United States in the Era since Sputnik: Teaching History*, 1970. No. 4. 279. p.
- [6] J. M. Good: *Teachers Guide for the Shaping of Western Society*. Holt Social Studies Curriculum. General editor: E. Fenton. New York, 1968. 9–11. p.
- [7] J. M. Good: 44. p.
- [8] L. R. Orlandi: *Evaluation of Learning in Secondary School Social Studies*. In: B. S. Bloom, J. T. Hastings, G. F. Madans (ed.): *Handbook on Formative and Summative Evaluation of Student Learning*. McGraw-Hill Book Company, 1971. 449–487. p.
- [9] Lásd a 4. jegyzetet!
- [10] *Man: A Course of Study*. Educational Development Centre. Washington, 1970. 7. p.